

## **BENLİK, ÖZ-DUYARLIK VE KİMLİK BAĞLAMINDA YEKTA KOPAN'IN AİLE ÇAY BAHÇESİ ROMANINDA BİREYİN VAROLUŞ SORUNSALI**

**Semih Zeka<sup>1</sup>**

### **Öz**

Benlik, çocuğun zihninde kendine dair belirlediği görünümdür. Birey, dünyaya benlik sahibi olarak gelmez. Birey, benliğini diğer insanlarla etkileşimi sonucunda elde eder. Bireyin ilk dönemlerinde benlik kavramı somut niteliklerle sergilenir; ancak bireyin yaşı ilerledikçe benlik kavramı duygu ve düşüncelerle soyut bir hal alır. Benlik saygısı, bireyin kendinden hoşnut olma halidir. Ergenlik döneminde benlik kavramı, kendini kimlik olarak gösterir. Kimlik, bireyin kendi beni ile öteki/ötekilerin beninin bir araya gelmesi ile oluşur. Öz-duyarlık ise bireyin kendi beni ile diğerlerinin beni arasındaki etkileşimin sorunsuz gerçekleşmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Çünkü birey, öz-duyarlık sergileyerek bu etkileşimde yaşadığı sorunları kendini ve diğerlerini suçlayarak sürekli hale getirmez.

Yekta Kopan'ın "Aile Çay Bahçesi" adlı romanının birincil kişisi Müzeyyen, sınırları önceden belirlenmiş hayat tarzından uzaklaşıp yeni bir kimlik edinme süreci yaşar. Müzeyyen'in kendisine ve diğer insanlara yönelttiği eleştirel tutum ise onu kolektif bir kimliğin parçası olmaktan uzaklaştırır. Ancak bu kimliğin yerine neyi yerleştireceğini bilmeyen Müzeyyen, hayata karşı ümidini kaybeder. Müzeyyen'in annesi Meral Hanım, babası Nejat Bey, kız kardeşi Çiğdem ile babasının birlikte yaşadığı Hayriye Hanım da kimlik edinme sürecinde sorun yaşayan kişilerdir. Bu özellikleriyle onlar, değer yargılarının değişimiyle yalnızlaşan, içinde bulunduğu toplumla uyum sorunu yaşarken kendi varlığını anlamlandıramayan modern insanı yansıtır. Bu çalışmada Yekta Kopan'ın "Aile Çay Bahçesi" adlı romanında modern insanın birer örneği olan Müzeyyen, Meral Hanım, Nejat Bey, Çiğdem ve Hayriye Hanım'ın varoluş sorunsalı, benlik, öz-duyarlık ve kimlik kavramları bağlamında incelenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Yekta Kopan, Benlik, Öz-duyarlık, Kimlik

**Jel Kodu:** Y30, Y92

---

<sup>1</sup>Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü zekasemih@hotmail.com ORCID: 0000-0003-2319-5229.

**Geliş Tarihi (Received):** 27.01.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 16.06.2020

**Atf/Citation:** Zeka, S. (2020). Benlik, öz-duyarlık ve kimlik bağlamında Yekta Kopan'ın *Aile Çay Bahçesi* romanında bireyin varoluş sorunsalı. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 113-127.

**EXISTENTIAL PROBLEMATIC OF THE INDIVIDUAL IN THE NOVEL NAMED *AİLE ÇAY BAHÇESİ* OF YEKTA KOPAN WITHIN THE CONTEXT OF SELF, SELF-COMPASSION AND IDENTITY**

**Abstract**

The self is the appearance of the child in his/her mind about himself/herself. The individual does not come to the world as an owner of self. The individual obtains his / her self through interaction with other people. In the early stages of the individual, the concept of self is exhibited with concrete qualities. However, as the age of the individual progresses, the concept of self becomes abstract with feelings and thoughts. Self-esteem is an individual's contentment about himself/herself. The concept of self during adolescence reveals itself as identity. Identity occurs with the combination of the individual's self and the others' self. On the other hand, self-compassion has an important place in terms of the smooth interaction between the individual's self and the others' self. Through self-compassion, the individual does not make the problems he / she experiences in this interaction continuous by blaming himself and others.

Müzeyyen, the primary person of Yekta Kopan's novel named *Aile Çay Bahçesi*, experiences a new identity process by not adopting the given lifestyle. Müzeyyen's critical attitude towards herself and others precludes her from being a part of a collective identity. However, Müzeyyen, who does not know what to replace this identity, loses hope of life. Müzeyyen's mother Meral Hanım, her father Nejat Bey, her sister Çiğdem and Hayriye Hanım her father lived with are people who have problems in the process of obtaining identity. With these features, they reflect modern people who are alone with the change of their value judgments and who cannot understand their own existence while having a problem of harmony with the society they live in. In this study, the existence problematic of Müzeyyen, Meral Hanım, Nejat Bey, Çiğdem and Hayriye Hanım who are examples of modern people was examined in the context of self, sensitivity and identity.

**Key Words:** Yekta Kopan, Self, Self-compassion, Identity

**Jel Classification:** Y30, Y92

## Giriş

Benlik, psikolojinin insanı anlama yolunda oluşturduğu kavramlardan biridir. “Benlik kavramı, insanın kendi benliğini algılayış ve kavrayış biçimi olarak tanımlanır.” (Yavuzer, 2014a; s.40) diyen Yavuzer, benliğin çocuğun kendisine dair çizdiği görünüm olduğunun altını çizer. Bu görünümün içinde çocuğun özgüven sahibi olup olmayacağı, içe ya da dışa dönük özellikler sergileyip sergilemeyeceği yer alır. Dünyaya benlik sahibi olarak gelmeyen birey, benliğini başta anne-babası, kardeşleri ve arkadaşları olmak üzere toplumsal çevre ile olan iletişimi sonucunda edinir (Yavuzer, 2014a; s.40).

“Benlik” kavramı çocuğun bebeklik döneminde kendisini gösterir. Bebeğin bir oyuncacı hareket ettirdiğinde ya da onu sıkarak ondan bir ses çıkardığında ulaştığı haz, ona özne olduğunu duyumsatır. Bu ise bebekte benlik kavramının ortaya çıkışının ilk işaretidir. Bunun yanında çocuğun kimi davranışlarının anne ya da babası üzerindeki etkisini görmesi de bu noktada altı çizilmesi gereken bir husustur. Benliğin ortaya çıkışında bir diğer önemli aşama çocuğun kendisinin de nesnelere biri olduğunu fark etmesiyle gerçekleşir. Nasıl ki bir topun yuvarlanabilirliği, daireselliği gibi özellikleri vardır, benlik de kendisinin cinsiyeti, adı, utangaçlığı ya da atılganlığı gibi özelliklerinin olduğunun ayırıcısına varır (Bee ve Boyd, 2009; s. 543).

Benlik farkındalığı olan yürüme çağındaki çocuklar, yaptıkları her ne ise bunu kendi başlarına yapmakta ısrarcıyken değer verdikleri nesnelere de sahiplenmeye başlarlar. Yürüme çağındaki çocukta benlik farkındalığının yanında mahcubiyet ve gurur gibi benlik bilincini somut kılan ifadeler de görülmeye başlanır. Bunun gerçekleşmesi için de çocuğun bazı davranış kurallarından haberdar olması gerekir. Bu gelişim aşamasının önemli bir unsuru da çocuğun iki yaşından sonra yetişkinlerin onayını almak için hevesli olması ve beklentileri yerine getirip getirmemeleri noktasında yetişkinlerin karşılıklarını ölçüt kabul etmesidir (Bee ve Boyd, 2009; s. 544-545).

Çocuk, iki yaşından itibaren toplumdaki düzenin bir parçası olduğunun ayrımına varır ve toplumsal senaryoları öğrenmiş bir haldedir. Artık o, kendini kimi durumda yardımcı, kimi durumda patron olarak görür. Bunun yanında çocuk, aile içerisinde bireylerin konumunu da – baba, anne, kardeş- kavrar. Bununla birlikte benlik, somut çerçevede tanımlanmaya devam eder. “Kendisini algılayışı daha kalıcı içsel niteliklerden çok kız ya da erkek olması, nasıl görüldüğü, kimle ya da neyle oynadığı, nerede yaşadığı, neleri iyi neleri kötü yaptığı gibi belirli ortamlara ve görevlere bağlıdır” (Bee ve Boyd, 2009; s. 546-547).

Çocuğun ilerleyen aşamalarda ortaya çıkan bir özelliği de dışavurumlarının farkına varması ve bunları düzenlemesidir. Okul öncesinde çocuk, etrafından aldığı kimi talimatları içselleştirerek bu düzenleme iradesini anne-babasından kendi üzerine alır. Bundan dolayıdır ki beş altı yaşındaki çocuk, bir şeye sinirlendiği zaman birine ya da bir şeye vurmayacağını, iki gözü iki çeşme ağlamayacağını bilir (Bee ve Boyd, 2009; s. 547). “İlkokul yıllarında çocuktaki somut benlik kavramı giderek daha soyut, karşılaştırmalı, daha genel bir benlik tanımına doğru kayar” (Bee ve Boyd, 2009; s. 549). Yaşının ilerlemesiyle çocukların dış özelliklere daha az yer verirken duygu ve düşünceler üzerinde daha fazla yoğunlaştıkları fark edilir (Bee ve Boyd, 2009; s. 550).

Benliğin yanında benlik saygısı da altı çizilmesi gereken bir kavramdır. Bireyin kendinden hoşnut olma hali olarak ifade edilebilecek benlik saygısı, bireyin benliğini onaylamasından doğar. Aile içinde fertlerin benlik saygısından yoksun olması, fertler arasında iletişimin aksamasının sebeplerindedir. “Benlik saygısının yüksek olması için, çocuğun içinde bulunduğu aile, özgüvenli, aralarında ve çocukla iyi iletişim kuran, çocuklarına karşı güven verici, hoşgörülü ve esnek bir yaklaşım içinde olan bireylerden oluşmalıdır” (Yavuzer, 2014a; s. 41) diyen Yavuzer, böylece bireyin benlik saygısında ailenin ne denli önemli rol oynadığının da altını çizer.

“Benlik tanımında daha fazla soyutlama eğilimi, ergenlik döneminde de sürer ve benlik kavramı olgun kimlik duygusu olarak meyve verir” (Bee ve Boyd, 2009; s. 552). Kimliğin oluşumu bağlamında iki yaklaşımdan söz edilir: öznelci yaklaşım ve nesnelci yaklaşım. Kimliği yaşam boyunca büyük oranda aynı kalan gerçek bir ben olarak değerlendiren öznelci yaklaşımın yanında nesnelci yaklaşım kimliği, bireyin iç dinamikleri yanında çevresi ile olan etkileşimlerinin neticesinde oluşmuş bir bütünlük, tutarlılık ve süreklilik olarak görür. Bu ise “ben” olarak kendisinin farkında olan bireyin, kendisini diğer insanların tutumlarına göre belirlediği anlamını içerir (Aşkın, 2010; s.214). Bu etkileşimde “kimlik veren” ve “kimlik edinen” insanların varlığından söz edilebilir. Bunun sonucunda kimlik, kimlik edinen (ben) ile “kimlik verenin” (öteki) bir araya gelmesidir (Şanlı, 2014; s. 7).

James Marcia, ergen kimliğinin oluşumunu iki noktada ele alır: kriz ve bağlanma. Burada kriz ile kastedilen eski değerlerin ve tercihlerin yeniden gözden geçirilmesi ve bir karara ulaşma sürecidir. Bu krizin neticesi, özel bir role ya da düşünceye bağlanma şeklinde tezahür eder (Bee ve Boyd, 2009; s. 554). Bu noktada dört kimlik statüsü ile karşılaşılır:

“Başarılı kimlik: Genç krizi atlatmış ve ideolojik ya da mesleki hedeflerine bağlanmayı başarmıştır.

Moratoryum: Kriz ilerleme aşamasındadır ancak henüz bir bağlanma söz konusu değildir.

İpotekli: Kişi herhangi bir kriz yaşamadan bağlanma gerçekleştirmiştir. Eski konular yeniden değerlendirilmemiş, bunun yerine genç sadece ailesi ya da kültürü tarafından tanımlanmış bir bağlamı kabul etmiştir.

Kimlik yayılması: Genç bir kriz yaşamamaktadır (bununla birlikte, geçmişte yaşamış olabilir) ve bağlanma gerçekleşmemiştir. Kargaşa, sürecin henüz erken (krizden önceki) bir aşamasının yaşandığını ya da krizden sonra bir bağlanmanın başılamadığını gösterir” (Bee ve Boyd, 2009; s. 554-555).

Bireyin kendini idraki noktasında üzerinde durulması gereken bir kavram da öz-duyarlıktır. Öz-duyarlık kavramı öncelikle kişinin hayatta karşılaştığı durumları ve olayları insanlığın ortak deneyimlerinden biri olarak algılamasını ifade eder. Bu deneyimlerden ortaya çıkan acı, keder, başarısızlık ve yetersizlik gibi duygu durumları, yine insanlık halinin bir unsuru olarak algılanır. Bunun yanında kişi, öz-duyarlık kavramı bağlamında kendisi de dâhil olmak üzere bütün insanların duyarlı davranılmayı hak ettiğine dair anlayışı benimser. Bu hayatı ve insanları algılayış tarzı beraberinde kişinin kendi hata ve eksikliklerini affetmesini ve sınırları ve hataları ile “tam bir insan” olarak kendini kabul etmesini zorunlu kılar. Öz-duyarlık, olumsuz düşünce, duygu ve davranış biçimlerinin her yönüyle algılanması imkânını verirken bunların düzeltilmesi noktasında bireyin gereksinim duyduğu duygusal güvenliği de temin eder (Akın, 2013; s.16-17).

Öz-duyarlık bağlamında birey, olumsuz duygusal deneyimlerinden kaçmaz, benliğini sevecen ve anlayışlı bir yaklaşımla cesaretlendirir. Bunun ardından da birey bilinçli bir farkındalık haliyle kendisinin yaşadığı bu deneyimleri bütün insanların yaşadığını kabullenmeye gayret gösterir. Bu kabulleniş, öncelikle olumsuz duyguların olumlu duygulara dönüşümünü tetikler ve bireyin içinde yer aldığı durumu daha berrak idrak etmesini, kendisinin ve çevresinin değişimini başlatacak davranışların gerçekleşmesini sağlar. Bundan dolayıdır ki öz-duyarlık sahibi bireyler, acı ve sıkıntılı deneyimlerini abartmazlar, bu acı ve sıkıntıları kendini suçlayarak ve eleştirerek sürekli hale getirmezler, kendilerini diğer insanlardan izole ederek yabancılaşma duygusu yaşamazlar (Akın, 2013; s.19).

Yukarıda sözü edilen benlik, benlik saygısı, kimlik, kimlik edinen, kimlik veren ve öz-duyarlık kavramları psikoloji biliminin insanın duygusal ve zihinsel süreçlerini anlama gayretinin birer

sonucudur. Psikoloji gibi insanın duygusal ve zihinsel süreçlerini kendisine konu edinen bilim alanlarından biri de edebiyattır. Edebiyat, insanı anlamada, onu edebi metinlere aktarmada ve edebi metinlerin derinlikli incelenmesinde psikoloji biliminin imkânlarından yararlanır. Gerek dünya edebiyatından gerekse Türk edebiyatından birçok yazar ve şair, insanın iç dünyasına ışık tutan eserler kaleme alırken onların eserleri de psikoloji biliminin yöntemleri ile incelenmiştir. Bireyin bilinçaltını ele alarak insanlık hallerini eserlerine yansıtan ve eserleri psikolojinin yöntemleriyle incelenmeye uygun son dönem Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri de Yekta Kopan'dır.

1968 yılında dünyaya gelen Yekta Kopan'ın ilk kitabı "Fildişi Karası" 2000 yılında yayımlanır. "Aşk Mutfağından Yalnızlık Tarifleri" adlı kitabı ile 2002 yılında Sait Faik Hikâye Armağanı'nı, "Karbon Kopya" adlı kitabıyla 2007 Dünya Kitap Yılım Telif Kitabı Ödülü'nü kazanan Yekta Kopan, "Bir de Baktım Yoksun" adlı eseriyle 2010 Yunus Nadi Öykü Ödülü'ne ve 2010 Haldun Taner Öykü Ödülü'ne layık görülür. Çocuk edebiyatı sahasında "Burun", "Burun Tatilde", "Komşuluk Şarkısı", "Uzun Kocaman Çok" ve "Orman Lokantası" adlı eserlerini kaleme alan yazarın diğer eserleri şu şekilde sıralanabilir: "İçimde Kim Var", "Kara Kedinin Gölgesi", "Yedi Derste Vicdan Muhasebesi", "Kediler Güzel Uyanır", "İki Şiirin Arasında", "Sakin Oraya Gitme", "Sıradan Bir Gün". (www.canyayınları.com 2020; [www.markaokulu.bilgi.edu.tr](http://www.markaokulu.bilgi.edu.tr) 2020)

Yekta Kopan'ın 2013 yılında Can Yayınlarından çıkan "Aile Çay Bahçesi" romanının birincil kişisi Müzeyyen, gece hayatına düşkün, farklı kadınlarla gönül maceraları yaşayan, ailesine karşı ilgisiz bir baba ile kocasını pencerede sigara içerek bekleyen, hayatından memnun olmayan ancak değişim için sorumluluk almayan bir annenin iki kızından biridir. Sınırları diğer insanlar tarafından belirlenmiş hayat tarzından uzaklaşıp yeni bir kimlik edinme süreci yaşayan Müzeyyen'in kendisine ve diğer insanlara yönelttiği eleştirel tutum, roman boyunca kendini hissettirir. Bu eleştirel tutum, onu kolektif bir kimliğin parçası olmaktan uzaklaştırır. Ancak bu kimliğin yerine neyi yerleştireceğini bilemeyen Müzeyyen, babasının da aynı sorunu yaşadığı ve bundan kaçamadığı itirafı ile ümidini kaybeder. Romanın başkışisi Müzeyyen'in yanında onun annesi Meral Hanım, babası Nejat Bey, kız kardeşi Çiğdem ile babasının birlikte yaşadığı Hayriye Hanım da kimlik edinme sürecinde sorun yaşayan kişilerdir. Bu çalışmada başta Müzeyyen olmak üzere, Müzeyyen'in kız kardeşi Çiğdem, annesi Meral Hanım, babası Nejat Bey ve Hayriye Hanım'ın yaşadıkları sorunsal benlik, öz-duyarlık ve kimlik bağlamında ele alınacaktır.

## **1. Kendini ve hayatı anlamaya çalışan bir kadın: Müzeyyen**

### **1.1. Sınırları belirlenmiş bir hayat ve bu hayata tutunmaya çalışan bir kız çocuğu**

Müzeyyen, özgürlüğünün toplum tarafından önceden belirlenmiş sınırlar dâhilinde olduğunu bilincinde olan bir kadındır. Bu toplumsal sınırların ilk belirtisi ise adıdır. "Zînetlendirilmiş, süslenmiş, süslü"(Devellioğlu; 1998; s. 791) anlamına gelen adı, yaratılışından farklı bir hal ile görünmesi gerektiğinin ilk işaretidir. Başta annesi, öğretmeni ve babası olmak üzere toplumun beklentileri tarafından "süslenmiş" Müzeyyen, kendisini şu şekilde tanıtır: "Benim adım Müzeyyen. Süslenmiş, güzelliklerle bezenmiş, demek. Ben güzelliklerle bezeliyim. Süslenmiş bir hayat benimki. Müzeyyen'im ben. Doğmadan belliymiş adım. Müzeyyen adında bir kız olarak doğmuşum. Anneannemin adını vermişler bana" (Kopan, 2017; s. 47). O, olduğundan farklı görünmek zorunda kalan, adı gibi hayatının sınırları da başkaları tarafından çizilmiş, toplumun her daim vitrininde arz-ı endam eden yapma bir mankindir.

Romanın ilk sayfalarında Müzeyyen'in annesini üzmemeyi öncelediği görülür. O, daha altı yaşında olmasına karşın annesinin halının üstündeki yılan motifinin üstüne oturmamasına dair isteğine uyar. Annesi bu yılan motifinin görünür olmasının eve akrep girmesini ya da başka bir kötülüğü engellediği inancındadır. Müzeyyen bunun gerçekliğine inanmadan annesinin isteğine uyar: "Altı yaşındaydım. Yılandan da, yılanın popomu ısırmasından da, akrebin getireceği kötülüklerden de korkmuyordum. Bir tek, annemi üzmemekten korkardım" (Kopan, 2017; s. 14).

Annesinin bayılma rahatsızlığı vardır ve bu hastalık Müzeyyen'in üzerine doğrultulmuş bir silahtır. Müzeyyen, çarşıda parlak taşlı bir tokayı ısrarla istemesini annesinin çarşıda “boş bir çuval gibi” düşüp bayılmasının sebebi olarak değerlendirir ve annesinin bayılmasına sebep olduğu kanısıyla vicdan azabı çeker. Bunun içindir ki Müzeyyen, annesini üzmemeyi şiar edinir.

“Eşler en çok ilk çocuklarını kendilerinin bir örneği gibi görmek eğilimindedirler” (Yörükoğlu, 2004; s. 160). Anne ve babasının ilk çocuğu olan Müzeyyen de öncelikle annesinin ve ardından öğretmeninin belirlediği ve onlara da toplumun dayattığı davranış kalıplarına uyan birey olarak gösterilir. Evde annesinin belirlediği kalıpları okulda öğretmeni devam ettirir. Müzeyyen küçük yaşlarından itibaren iyi bir çocuk beklentisini karşılayacak şekilde hareket eder: çoraplarını eteklerinin bittiği yere kadar çeker, kurdelesinin bozulmasına müsaade etmez, saçını tek başına atkuyruğu yapabilir, notlarının hepsi pekiyidir, 23 Nisan töreninde şiir okur, haftada bir kitap bitirir, bunların bir paragraflık özetini defterine yazar, paragraflara bir parmak içeriden başlamayı unutmaz, defterlerini temiz tutarken defterlerinin sayfalarının köşesinin kalkmaması için ataş kullanır. Okuldaki kantinden bir şey almadığı gibi annesinin hazırladığı yiyecekleri yer, her gün sabah ve akşam süt içer, yemek ayırmaz, annesi yemek olarak ne verirse hepsini bitirir. Misafirlige gittiklerinde annesinin uyarısı doğrultusunda bir dilimden fazla kek yemezken babaannesi geldiğinde onun hem elini öper hem kendisine verdiği harçlığı “arsız çocuklar”ın aksine hemen annesine verir. Müzeyyen, annesinin, öğretmeninin kısacası toplumun ondan beklediği davranış kalıplarını daha çocukluk yıllarında hayatına tatbik etmiş “kocaman ve uslu bir kız” (Kopan, 2017; s. 17)dir.

Müzeyyen'in kendisine belirlenmiş “kocaman ve uslu bir kız” sınırları içinde kalması gerektiğine dair beklenti, sadece annesi ve öğretmeninden gelmez; babası Nejat Bey de onun bu sınırlar içinde kalmasını talep eder. Nejat Bey'in bu yöndeki beklentisini yazar, Müzeyyen'in annesi ile onun saat dükkânına gitmesi vesile ile romanına yansıtır. Nejat Bey, Müzeyyen'e elindeki bir saatin akrep ve yelkovanı hakkında bilgi verir. Bu sırada Müzeyyen, saniyeleri gösteren parçanın da adını öğrenmek ister. Babası bunun bir adının olmadığını belirtirken onun sınırlarını aşma gayretini Müzeyyen'in elini bırakmayan annesi Meral Hanım'a öfkeli bir şekilde ifade eder: “Doğruluyor çömeldiği yerden, anneme dönüyor. ‘Gördün mü Meral, bir şey öğreteyim dedim, ettiği lafa bak. Nerden buluyor böyle tuhaf soruları, bilmiyorum ki’”(Kopan, 2017; s. 22). Müzeyyen, “Başka soru sormuyorum. Uslu bir kızım ben, babamı kızdırmamam gerektiğini biliyorum” (Kopan, 2017; s. 22) diyerek yeniden kendisine belirlenen sınırların gerisine çekilir.

## 1.2. Rüyanın sonu

Müzeyyen, insanlara karşı iyi ve sorumluluklarını yerine gerektiren bir insan olursa onlar tarafından el üstünde tutulacağına inanan, onların kötülüklerinden de kendini koruyabileceğini düşünen biridir. Ancak onun bu anlayışı, kardeşi olacağını öğrenmesi ile geçersiz hale gelir. Müzeyyen, kardeşi olacağı haberini aldığı anda şoke olur ve elindeki oyuncuğu Sırma'yı yere düşürür. Çünkü kardeş, bütün güzel davranışlarına karşın ona verilmiş cezadır: “(...) yapmıyordum işte, kötü şeyler yapmıyordum. Hiçbir suçum yoktu. Bu cezayı hak etmemiştim” (Kopan, 2017; s. 18). Bununla birlikte Müzeyyen'i “cici kız” rüyasından uyandıran, annesinin ölümü olur.

Müzeyyen, kız kardeşi Çiğdem'e yazdığı mektubunda Çiğdem'in şımarıklığı ile annesinin 5. kattan düşüp ölümüne sebep olmasının altını çizer ve mektubun ardından “Üzümlü kek kokusu. Halıdaki yılan. Annemin havada sallanan eli. Kaldırım. Kan. Kan.” (Kopan, 2017; s. 71) şeklinde düşünür. “Kan” ile babasını ziyarete geldiği yazlıkta gördüğü rüya arasında bağlantı vardır. Rüyasında elindeki bardağı yere düşüren Müzeyyen, bardağın kırılmamasına sevinir; çünkü ona göre bardak kırılrsa rüyası bitecektir. Ama bu sırada öteki yarısıyla göz göze gelir: “Öteki yarınla göz göze geliyorsun. Ah zavallı prenses, sen de ikiye bölündün. ‘Cam kırılınca

değil, kan akınca bozulur rüyalar,' altta kalan yarın" (Kopan, 2017; s. 68). O, annesinin ölümü ile rüyasından uyanır.

İnsanların beklentisi doğrultusunda davrandığında her şeyin yolunda gideceğini düşünen Müzeyyen, kardeşinin olacağı haberi ve annesinin ölümü ile bu beklentisinin gerçekleşmeyeceğini anlar. Onun hayata bakışını sorgulatan ve davranışları bağlamında alışılmışın dışına çıkmasına sebep olan bir olay da babaannesinin kaldığı sitede kendisinden üç yaş büyük Sinan isimli bir çocuğun tacizine uğramasıdır. Sinan'ın tacizinin ardından onun tehdit ve şantajına boyun eğmeyen Müzeyyen, hem kadın olarak toplumun belirlediği sınırları aşmaya çalışır hem de bu sınırlara direnen içindeki gücü fark eder: "Koca memeli Müzeyyen'i o kayalığa götürüp gözlüklü Müzeyyen'i doğuracaktım. Nasıl olsa, istediğimde içimden çıkaracağım ikinci bir Müzeyyen olduğunu öğrenmiştim" (Kopan, 2017; s. 39). Kardeşinin olması, annesinin ölmesi ve tacize uğraması Müzeyyen'in uygulayageldiği davranış kalıplarını da alt üst eder:

"Yavrucaktım ben artık, yediği her haltın bahanesi olan bir gariban. Kötü bir kız. Kumlu ayaklarıyla yatak odasına kadar giren, reçelli bıçağı yalayarak temizleyen, ağzında sakız geviş getiren, televizyon seyredirken kıcını kaşıyan, öğretmenin yaz tatili için verdiği ödevleri yapmayan, ayak tırnaklarına oje süren, geceleri eve söz verdiği saatte girmeyen, küçük kız kardeşiyle hiç ilgilenmeyen kötü bir kız. Babaannemi bile üzüyordum. Daha ne kadar kötü olunabilirdi ki?" (Kopan, 2017; s. 37)

Müzeyyen, iyi insan olursa insanlardan olumlu karşılık alacağını uman ama yaşadıkları ile bu düşüncesinin yanlışlığını anlayan bir kadındır. Bu sebep sonuç beklentisinin gerçekleşmemesi, onun ruh dünyasını olumsuz etkiler ki onu insanlardan nefret eder hale getirir. Bir gün Müzeyyen'in bilinçaltını temsil eden bir salyangoz ile diyalogu, onun düşüncesini değiştirmesine yönelik beklentisini yansıtır. Müzeyyen'e insanların kötü yönlerini bilerek yaşamasını öğütleyen Salyangoz, kurbağanın yapışkanlı dilinin tadını, bir kuşun kabuklarını kayalara vura vura parçalayacağını, etlerini kaç lokmada yutacağını bilerek yaşadıklarını belirtir. Müzeyyen de bunu bilmelidir; çünkü o da kırmızı bir salyangozdur. "Şaşırma öyle. Elbette tanıyorum seni. Biz kırmızı salyangozlar birbirimizi tanırız." (Kopan, 2017; s. 76) diyen Salyangoz, Müzeyyen'e yaşamın gerçeğini bütün açıklığı ve acılığıyla anlatır ve ondan da bunu kabul etmesini bekler.

### **1.3. Koruyucu ve yönlendirici insanlara ihtiyaç duyan bir kadın: Müzeyyen**

Çocukların toplumsal yaşama uyum sağlamasında birçok insanın etkisi söz konusudur. Bu insanların başında doğal olarak çocukların anne ve babaları gelir. Bununla birlikte anne ve babalar, çoğu zaman farkında olmadan çocuklarına karşı olumsuz tutum sergileyebilirler. Onların bu olumsuz tutumlarından biri ise aşırı korumacı yaklaşımdır. "Ana-babanın aşırı koruması, çocuğa gereğinden fazla kontrol ve özen göstermesi anlamına gelir. Bunun sonucu olarak çocuk, diğer kimselere aşırı bağımlı, güvensiz, duygusal kırıkları olan bir kişi olabilir. Bu bağımlılık çocuğun yaşamı boyunca sürebilir ve aynı koruyucu tutumu gelecekte eşinden bekleyebilir." (Yavuzer, 2014a; s. 31) diyen Haluk Yavuzer, bu aşırı koruyucu tutumun ardında ise annenin duygusal yalnızlığının yattığını belirtir. Böyle bir koruyucu tutum altında büyüyen çocuk, kendi kendini yönetebilen birey olamadığı gibi diğer insanlara bağımlı kişilik özelliği de sergiler (Yavuzer, 2014a; s. 31-32).

"Kişinin kimliğini açık seçik bulması, başkalarına ne denli bağımlı olursa olsun, kendini diğerlerinden ayrı bir varlık, bir birey olarak algılamasına, kendini bir 'bütünlük' içinde görmesine, 'ben varım' demesine bağlıdır, hem de yalnızca bazı anlarda değil, her zaman için..." (Yavuzer, 2014b; s. 286). Müzeyyen ise başkalarının yazdığı bir oyunun parçası olduğunu duyumsar. "Benim repliklerimi kim yazmıştı, mizansenlerimi kim belirlemişti? Sahneye hangi taraftan gireceğime, uslu kızı oynarken neler giyeceğime, içimdeki kötülüğü kusmaya başladığımda nelerden soyunacağıma kim karar vermişti?" (Kopan, 2017; s.53) diyen Müzeyyen, hayatını dışarıdan izlediğinin farkındadır ve "Ömrüm boyunca, ikinci el eşya satan bir dükkânın

vitrinine bakar gibi baktım hayatıma” (Kopan, 2017; s.54) demekten kendini alamaz. Bununla birlikte yanında bir annenin ya da öğretmenin bulunmasına gereksinim duyan Müzeyyen, başkalarının yönlendirmelerinden de kendini kurtaramaz

Müzeyyen, annesini kaybetmesinin ardından hayatına ona nasıl davranması gerektiğini söyleyecek, onu dış dünyanın saldırılarından koruyacak yeni bir anne dâhil eder. Bu, Güzel Sanatlar Lisesinde tanıştığı ve üniversite öğrenciliği sürecinde ve sonrasında da yanında bulunan Özlem'dir. Onunla tanışmasını anlatırken Özlem'in öğretici ve koruyucu anne/öğretmen vasfını Müzeyyen, şu şekilde belirtir: “Lisenin ilk yılında Özlem'le tanıştım. İkimiz de yatılıydık. Ben resim okuyordum, o sinema-televizyon. Kantinde tanışmıştık. Sırada beklerken önüme geçen bir kıza diklenmişti. Hakkımı geri almayı başaramamıştık ama birbirimizi bulmuştuk. Hep kenarda durmayı seven Müzeyyen'le, kendini ortalara atmaktan hiç çekinmeyen Özlem. Benim annem yoktu, onun babası. O bana anne oldu, ben ona baba” (Kopan, 2017; s.99-100).

Müzeyyen'in Özlem karşısında edilgenliği üniversitede ev arkadaşlıkları sırasında da kendini gösterir. Kanepenin birer köşesinde film izleyecekleri zaman Özlem, Müzeyyen'in çekirdek çitlemesine izin vermez. Aynı zamanda hangi filmin izleneceğine de karar veren Özlem'dir. O, Müzeyyen'in düşüncesini belirtmesine izin dahi vermez: “Kanepeye kurulmamızdan iki saat önce başlıyor Özlem'in heyecanı. Akşam yemeği sırasında, 'Birlikte film izleyeceğiz bu akşam,' diyor. Ağzımı açmama fırsat vermeden ekliyor: 'Hamlet'”( Kopan, 2017; s.92-93).

Özlem'in Müzeyyen'i yönlendirici rolü, Müzeyyen'in babasını ziyarete gidip gitmemesi konusunda da kendini gösterir. Müzeyyen, ölüm döşeğindeki babasını ziyaret etmeye istekli olmasa da arkadaşı Özlem'in ısrarına karşı duramaz. “Sonra çok pişman olacaktım, inadımı bırakmam gerekiyordu, en azından onun hatırı için yapmalıydım bunu falan filan...”( Kopan, 2017; s.24) şeklinde Özlem'in ısrarını belirten Müzeyyen “Nasıl da yenik düşmüştüm sözlerine.” (Kopan, 2017; s.23) diyerek kendi kararından çok Özlem'in -annesinin/öğretmenin- kararını öncelediğini gösterir. Müzeyyen, Özlem'in baskın karakterini tartışmaları bağlamında ise şu şekilde ifade eder: “Sık sık tartışırdık. Tartışmaların kazananı hep Özlem olurdu, doğru cümleleri seçer, vurucu benzetmelerle sözümü çürütürdü. Ben geçip gitmek isterdim hayattan, o iz bırakmak için uğraşırdı” (Kopan, 2017; s.105). Böylece Müzeyyen, annesinin ve öğretmenin ardından Özlem'in de koruyuculuğunu ve yönlendiriciliğini benimsediğini ifade eder.

#### **1.4. Yaşı ilerlemesine rağmen cici kız rolünden çıkamayan Müzeyyen**

Anne bağımlılığı ya da annesi tarafından yönlendirilme gereksinimi Müzeyyen'in iş görüşmesi bağlamında dile getirilir. Müzeyyen'in iş görüşmesi yaptığı insan kaynakları sorumlusu kadın, evli ve çocuk sahibidir. Kadın, Müzeyyen'in hiç evlenmediğini öğrenmesinin ardından ona bakışı ve davranışı küçümseyici bir hal alır. Bu noktada Müzeyyen'in “Annem burada olsaydı, 'Kalk Müzeyyen, gidiyoruz, bu kadının bizi daha fazla aşağılamasını çekemeyeceğim,' derdi.” (Kopan, 2017; s.29) ifadesi onun öldükten sonra dahi annesinin yönlendirici etkisinden kurtulamadığını gösterir. Müzeyyen bu durumun altını şu şekilde çizer: “Ben daha ağzımı açmadan kolumdan tutup çıkarmaya çalışırdı. Tam kapıdayken dayanamayıp döner, başlardı bu geri zekâlıya saydırmaya: (...)”(Kopan, 2017; s.29) Bu ifadeleri Müzeyyen'in duygularını baskılayan özelliğinden kurtulamadığının işaretidir. Müzeyyen, insan kaynaklarından kadının davranışından ve kendisine bakışından nefret etse de sadece bu işi istemediğini belirtmekle yetinir:

“Küfretmeliydim. Rahatlamalıydım.

Ama ancak, 'İstemiyorum bu işi', diyebildim.

Çıktım” (Kopan, 2017; s.32).



Bir zamanlar babaannesi Fatma Hanım ile yaşadığı şimdi babasının Hayriye Hanım ile kaldığı yazlığa Müzeyyen, babası Nejat Bey'in ölüm döşeğinde olması nedeniyle gider. Müzeyyen'in yetiştirilme şekli onun duygularını baskılaması yönündedir. O, her zaman iyi bir insan, cici bir kız olmak zorunda bırakılmış, bireyleşim sürecini tamamlayamamıştır. Bu özelliği otogara gitmek için bindiği taksinin şoförüne karşı da kendini gösterir. Otogara varıncaya kadar Müzeyyen hazzetmese de şoförün benzin fiyatlarına dair yakınmasını ve bireysel faiz oranları hakkındaki düşüncelerini dinlemek mecburiyetinde kalır. Müzeyyen “üfleyip püfleyerek” bu konuşmadan memnun olmadığını belli etmeye çalışsa da duygusunu doğrudan şoföre iletmez.

Müzeyyen'in “cici kız” rolünden sıyrılmadığı, babasının Hayriye Hanım ile yaşadığı yazlığın bulunduğu sitedeki bakkalda da fark edilir. Bakkala sigara almak için giren Müzeyyen, eskiden beri aynı bakkalı işleten ve kalp krizinden eşi Hürmet Hanım'ı kaybetmiş Hasan Amca'nın sıkıntılarını dinler ve sigara almaya utandığı için bir süre sonra bakkaldan çıkar. Bu durum Müzeyyen'in hala kendisi olamadığının, annesinin yetiştirdiği “cici kız” rolünden tam manasıyla çıkamadığının bir göstergesidir. Bunun içindir ki Hasan Amca, Müzeyyen'e, bakkaldan çıkarken gofret verir: “Hasan Amca'nın elime tutuşturduğu gofreti yolun kenarına fırlattım” (Kopan, 2017; s.84).

Müzeyyen'in “cici kız” rolünden çıkamaması Çiğdem ve Hayriye Hanım ile birlikte babasının yanında bulunduğu bir durumda da kendini gösterir. Hayriye Hanım, oksijen maskesi altında yaşam mücadelesi veren Nejat Bey'e “Birileri olsa da tavla oynasam diyordun Nejat Bey, Müzeyyen bilir oynamayı. Getireyim şuraya sehpayı oynayiverin ha!” (Kopan, 2017; s.96) der. Hayriye Hanım'ın bu sözüne karşılık Müzeyyen ona bir tokat atmayı geçirir içinden: “O an kalkıp suratına bir tokat çakmak geldi içimden. Hemen frenledim kendimi” (Kopan, 2017; s. 96). Müzeyyen, kendini tutar. Ancak Çiğdem, Hayriye Hanım'a “Sen, ne yapacağımıza karar verme, Hayriye Hanım,...” (Kopan, 2017; s. 96) der. Bu noktada Müzeyyen'in düşünceleri onun içinde bulunduğu ruh durumunu göstermesi bakımından önemlidir: “Utandım kendimden. Ben onun kadar güçlü davranmamıştım. Kimseye gösteremediğim fırtına bulutları içimde dönüp dururken yine sinmişim köşeme” (Kopan, 2017; s. 96).

Çiğdem ile kendisini kıyaslayan Müzeyyen her daim kendi kabuğunun altında yaşamayı sürdürdüğünü şu şekilde ifade eder: “Anladım ki, söylenmesi gerekenleri hep o söyledi. Ben sadece düşündüm. Zihnimde tartıştım insanlarla. Ne yaptıysam kabuğumun altında yaşadım” (Kopan, 2017; s. 97). Holt, anne ve babaların, çocuklarının etrafında güvenli bir bölge oluşturma isteklerine çocukların ise bundan hoşnut olmadıklarına şu şekilde değinir: “Aile büyüklerinde genel olarak çocuklarını etrafı kalın duvarlarla örülü bir bahçe içinde koruma eğilimi vardır. Oysa bu yaklaşım çocukların etraflarında kurulan bahçeye karşı bir kızgınlık beslemelerine neden olmaktadır” (Holt, 2000; s. 47). Müzeyyen, aile bahçesinin ötesine geçmek ister; ancak kendisine giydirilmiş “cici kız” elbisesi o denli benliğine yapışmıştır ki o bu elbise ile aile bahçesinin duvarını aşamaz. Bundan dolayı Müzeyyen etrafında yaşanan olumsuzluklara hep zihninde cevaplar verir, bunları insanların yüzlerine doğrudan ifade etmekten çekinir: “Ses olmadı düşündüklerim. Nefretimi kusamadım dünyaya. O güvenli kabuğumun altından çıkaramadım başımı” (Kopan, 2017; s. 97).

Romanda Müzeyyen, çocukluğundan beri içselleştirmesi beklenen davranış kalıplarının baskısı altında yorulmuş bir halde, kendini olduğu gibi yansıtamamanın sıkıntısını yaşar. Bu sıkıntı onda o denli büyüktür ki rahat hareket eden bir köpeğe dahi özenir: “Sırılsıklam olmuş bir köpek geçti yoldan. Bir ara durup ona baktım. Arka ayağıyla kulağımı kaşıyıp devam etti hayatına. Hiçbir zaman o kadar özgür davranamayacağımı düşündüm” (Kopan, 2017; s. 90). Bununla birlikte çocukluğunda kendisine dayatılan kişilik özelliklerinin bilincinde olan Müzeyyen, Müzehher Teyzesinin mezarını ziyaretinden söz ederken bu durumu “Çok sıcak bir gündü ilk defa bir mezarlığa gidiyordum. Dik yokuş ikimizi de terletmişti. Yine de hiç söylenmemiştim. Annemi üzmediğim, cici kız olduğum zamanlardı” (Kopan, 2017; s. 50) sözüyle ortaya koyar. Çocukluk dönemine ait bu hatırlamada söylenmeden yokuşu çıkmasını, annesini üzmemesini o dönemdeki

cici kız rolüne bağlayan Müzeyyen, bunun bir zamanlar olduğunun altını çizirken bu rolü benimsememesi gerektiğini de ima eder.

## 2. Sınırlarını aşamayan bir anne: Meral Hanım

Meral Hanım, yaşadığı olumsuzluklara ses çıkarmayan, bunların kendiliğinden düzelmesini bekleyen bir kadındır. Onun bu durumunu yazar, dört yaşında annesini ve babasını kaybettiği ve kendisinin ise burnunun dahi kanamadığı tren kazasından hareketle yansıtır: “Ankara-İstanbul arasında birbirine girmiş iki trenin kanla, acıyla boyanmış metallerinin arasında ponponlu kırmızı paltosuyla oturuyormuş öylece. Ağlamıyormuş. Ağlasaymış daha erken bulurlarmış, o zaman soğuktan donayazmış ayakları. İki gün yürüyememiş” (Kopan, 2017; s. 47). Meral Hanım ponponlu kırmızı paltosuyla, kana bulanmış metallerin arasında, her şeye ağlamayan, “cici bir kız” haliyle kurtarılmayı beklemiştir.

Müzeyyen'in ağzından yazar, Meral Hanım hakkında bilgi verir. O, kendini ev hanımlığı çemberi içine hapsetmiş bir kadındır. Müzeyyen'in ifadesi ile küçük elleri çamaşır suyu kokan, bütün gün evi temizleyen Meral Hanım, ev işlerine sabahları erkenden başlar, kahvaltıyı hazırlar, kızını okula kocasını işe gönderir, sonrasında da odaları, banyoyu, tuvaleti, camları, kapıları, halıları, fayansları ile evi temizlemeye başlar. Bunların yanında gün aşırı beyazları kaynatır, renkli kıyafetleri sudan geçirir, öğlene ve akşama ayrı ayrı yemekler hazırlar. Komşusuyla öğle molasını yarım saatle sınırlar, konuşmaları ise yemek tarifleri ya da alışveriş üzerinedir. Müzeyyen üzerinden yazar, bu temposunun onun sığınma alanı olduğunu, bu alandan çıktığında varlığını yitireceğini “Bir an dursa dengesini yitirip düşecekmişçesine çalışırdı annem” (Kopan, 2017; s. 15) ifadesiyle belirtir.

Meral Hanım, kendisine belirlenmiş sınıırın ötesine geçemeyen kadındır. Onun bu özelliği bir işe girmesi konusunda da kendini gösterir. O, evde oturmasını kocasına bağlar. Bu, Müzeyyen tarafından “Babamın suçuydu annemin evde oturması, öyle derdi” (Kopan, 2017; s. 48) şeklinde belirtilir. Meral Hanım, biçki dikiş kursundaki hocası ve atölye sahibi Vedia Hanım'ın yanında çalış teklifini, kocasının “Sen koskoca saatçi Nejat'ın karısı oldun Meral, elalemin eteğine mi eğileceksin?” (Kopan, 2017; s. 49) demesi nedeniyle kabul etmez.

Müzeyyen de annesinin etrafındaki çemberi kıramayacağını, onun sabırla kocasının yolunu pencerede sigara içerek bekleyen kadın rolünün ötesine geçemeyeceğini bilir. Meral Hanım, Almanya'ya kuzenlerinin yanına gidip orada bir hazır giyim fabrikasında çalışma ihtimalini dillendirse de Müzeyyen, bunun lafta kalacağını “Gidemezdi annem. Pencere önündeki divana demir atmıştı. Babamın yolunu gözlediği nöbet noktasından ayrılamazdı. Beni ders başına yolladıktan sonra, hemen bir sigara yakar, uçkuruna sahip çıkamayan kocasını beklemeye devam ederdi” (Kopan, 2017; s. 50) şeklinde belirtir.

## 3. Çemberini kırmaya çalışan bir kız kardeş: Çiğdem

Aile Çay Bahçesi'nde Müzeyyen ve kız kardeşi Çiğdem bağlamında kardeşler arası ilişkiye yer verilir. Çocukların ailelerine yeni katılan kardeşlerini benimseme süreçleri onların kişilik özellikleri ile yakından ilgilidir. Olayları olumlu açıdan görmeye eğilimli çocuklar, kardeşinin oluşturabileceği sorunları kendi gayretleri ile çözerler. Olayları olumsuz açıdan değerlendirmeye eğilimli çocuklar ise dünyaya yeni gelen kardeşlerinden anneleri ile olan ilişkilerine zarar vereceği düşüncesiyle nefret ederler. (Adler, 2012; s. 59). Olayları olumsuz açıdan değerlendirmeye eğilimli Müzeyyen, aile çay bahçesinin kadınlarından biri olan kız kardeşi Çiğdem'den nefret eder. Müzeyyen'in bu nefretinin temelinde ise Çiğdem'in annesinin ölümüne sebep olarak onu kendisinden ayırdığı düşüncesi yatar. Çünkü Meral Hanım, beşinci katta pencereleri silerken Çiğdem'in ağlamasının verdiği telaşla düşmüş ve ölmüştür. Bunu Müzeyyen şu şekilde anlatır: “Her saniyesi gözümün önünde. Çiğdem'in salonun ortasında ağlama krizine girişi. Yatırınca gözleri kapanan bebeğinin elbisesi yırtıldığı için çığlık çığlığa

bağırması. Benim panik içinde salona koşmam. Küçük kızına bir şey oldu korkusuyla içeri girmeye çalışan annemin dengesini yitirışı. Çamaşır suyu kokan ellerinin boşlukta sallanışı. Bir dal arar gibi. Bir dal “(Kopan, 2017; s. 31). Müzeyyen, Çiğdem’e duyduğu nefreti ona yazmış olduğu mektupta “Bil ki sonu gelmez şımarıklıkların annemi aramızdan, annemi benden aldığı gündün beri kendimden şüphe etmeyeceğim kadar keskin bir duyguyla nefret ediyorum senden” (Kopan, 2017; s. 71) şeklinde belirtir.

Müzeyyen, Çiğdem’i kendisini ilgi odağı olmaktan çıkararak, herkesin sevgisini kendi üzerine toplayan biri olması dolayısıyla da sevmez: “Yarın o çöp bidonunun yanından alımlı vücudu, ulaşılmaz güzellikteki yüzü, iyilik dolu kalbiyle herkesin sevgilisi Çiğdem gelecekti” (Kopan, 2017; s. 69). Ancak onun bu nefretinde Çiğdem’in kendisinin yapmak isteyip de yapamadıklarını gerçekleştiren birisi olması da etkilidir. “Daha doğmadan tekmeleriyle rahatsızlık veren Çiğdem” (Kopan, 2017; s. 49) kendisine belirlenmiş sınırları aşan ve kendi olan haliyle Müzeyyen’i huzursuz eder.

Romanda Çiğdem’in kadın olarak toplum tarafından kendisine çizilmiş sınırları aşan ve bu haliyle Müzeyyen’i huzursuz eden davranışlarına yer verilir. Bunlardan birinde Çiğdem, Müzeyyen ile bir lokantada rakı içtikten sonra sarhoş olur, bağırarak “Dönülmez akşamın ufkundayım” şarkısını söyler. Lokantadan çıktıktan sonra yolda çalılıkların arasında idrarını yapar; bir duvarın dibine oturduğu gibi içmek için sigara çıkarır ama çakmak bulamayınca Müzeyyen’e tütün çığnemeyi teklif eder. Müzeyyen’in site sakinlerini uyandıracağı uyarısına karşın o, “uyansınlar” diyerek konuşmasına devam eder. En nihayetinde Çiğdem’in de Müzeyyen gibi toplumun beklediği davranışları sergileyen bir kadın olmanın ağırlığını yaşadığı fark edilir. Bunu o, ablasına şu şekilde ifade eder: “Değilim abla. Hiç iyi olmadım ki ben. Ben hep şey oldum... Hah, buldum. Vitrindeki manken. Böyle durur ya hani. Güzel ama ruhsuz” (Kopan, 2017; s.115-116).

Romanda kişilerin birbirlerine karşı sınırlandırıcı bir görev üstlendikleri fark edilir. Müzeyyen’in üzerinde annesi Meral Hanım, babası Nejat Bey ve öğretmeni bu işlevi yerine getirirken Müzeyyen ise farkında olmasa da kız kardeşi Çiğdem üzerinde denetleyici görev ifa etmiştir. Bu, Çiğdem’in şu sözlerinden anlaşılır: “Şişşşt! Bağırmasın Çiğdem, Müzeyyen kızar sonra. Fazla eğlenmesin Çiğdem, Müzeyyen bozulur sonra. Babası kucağından indirsin Çiğdem’i, yoksa...” (Kopan, 2017; s. 16) Çiğdem, Müzeyyen’in kızının nasıl davranması gerektiğini baskıyla öğretmeye çalışan anne rolünde karşısına çıktığını ise şu şekilde ifade eder: “Yanlış konuşmayayım yoksa Müzeyyen sopasını çıkarır. Uslu ablalar bunun için vardır, yaramaz biz kardeşlerini hizaya getirmek için” (Kopan, 2017; s.116).

Müzeyyen’in sorunu, toplumsal davranış kalıplarının annesi tarafından kendisine öğretilmiş olmasıdır. O, bu davranışları yerine getirdiğinde karşılık olarak iyilik bulacağını bekler; ancak hayatın çirkin yüzü ile karşılaşınca kendini, insanları ve hayatı sorgulamaya başlar. Bu en nihayetinde kendisini insanlardan ve hayattan nefret eder hale getirir. Öte yandan Çiğdem’in sorunu da nasıl davranacağını kendisine öğretilmemiş olmasıdır: “Öğretmediniz ki bana? Ne yapmam gerektiğini söylemediniz. Hepiniz kaçacak bir delik buldunuz. Öldünüz, kendi hayatınıza daldınız, arkanızı dönüp gittiniz. Çiğdem ne yapıyor, diye bir gün bile düşünmediniz” (Kopan, 2017; s.116). Aile, bireyin toplum içinde varlığını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi için gerekli bilgileri edindiği ilk toplumsal çevredir. Demirtaş’ın ifadesiyle “Aile, bireyin eğitim-öğrenim aldığı ve yaşadığı ilk çevre olarak, kişiliğin oluşumunda ve gelişiminde bireyi etkileyen en önemli faktörlerden biridir” (Demirtaş, 2017; s. 14). Genç yaşta ölen annesinin ve gece hayatı nedeniyle ailesiyle ilgilenmeyen babasının rehberliğinden mahrum kalan Çiğdem, toplum içinde nasıl davranacağını öğrenememiştir.

Müzeyyen insanı üzen kişi ve anlayışları cezalandırmak istegindedir. Çünkü o, iyi bir insanın yapması gereken her şeyi yaptığı halde hayatın çirkin yüzüyle karşılaşmaktan kurtulamamıştır. Çiğdem’i Müzeyyen’den farklı kılan unsur, hayatı olduğu gibi kabul etmesidir. Çiğdem, içki

masasında Müzeyyen'e şöyle der: "Yapma abla, bizi üzen her şeyi sen cezalandıramazsın. Dünya böyle dönüyor. Kalamarlar ölüyor. Anneler ölüyor. Babalar ölüyor. Günü geldiğinde biz de öleceğiz. Şunu içmekten başka ne yapabiliriz ki? Hadi çak!" (Kopan, 2017; s.111) Böylece Çiğdem'in, yaşamış olduğu olumsuzlukları, her insanın ve hatta canlının yaşayabileceği bilinciyle zihninde sürekli hale getirmediği ve hayata dâhil olduğu görülür.

#### 4. Aile Çay Bahçesi'nin çocuk kalmış adamı: Nejat Bey

Anne ve babalar, çocuklarını kendi kişisel deneyimlerine uygun şekilde eğitmeye çalışır. Ancak onların bu çabası, hayatlarının ileriki dönemlerinde çocuklarının sorun yaşamasına sebep olur. Bu noktada Adler şu tespitte bulunur: "Anne ve babalar, çocuklarını kendi görüşlerine göre eğitmek isterler daha çok, böylece çocuğun sonraki yaşamında karşılaşıcağı durumla bağdaşamayacak bir eğilimin temelini atarlar. Bu yolda eğitilen çocuklar ileride ister istemez büyük güçlüklerle karşılaşır" (Adler, 2001; s. 171). "Aile Çay Bahçesi"nin annesi tarafından kendi görüşleri etrafında şekillendirilmeye çalışılan kişilerinden biri de Nejat Bey'dir. Öncelikle Fatma Hanım, onun Meral Hanım ile evlenmesinde etkin rol üstlenir. "Nejat'ın en ufak bir haylazlığı olursa bil ki, senden önce ben veririm cezasını" (Kopan, 2017; s. 52) diyerek Meral Hanım'ın teyzesi Müzehher Hanım'ı ikna etmeye çalışan Fatma Hanım, oğlunun üzerindeki gücünü de göstermiş olur. Onun bu tavrı, Meral Hanım ve Nejat Bey'in düğünlerinde de kendini gösterir. Müzeyyen, annesinden dinlediği evlilik hatırasını "Gelen altınları gelinliğinden tek tek söküp almış babaannem. Alırken de, 'Nejat hesabını bilmez kızım, çarçur olur bunlar, en iyisi bende durması,' diye fısıldamış kulağına" (Kopan, 2017; s. 53) şeklinde ifade ederken Fatma Hanım'ın oğlunu sorumluluktan uzak, güdük bir kişilikte bıraktığı anlaşılır.

Müzeyyen'in babası ile konuşması, Nejat Bey'in annesinin çizdiği sınırlardan gece hayatıyla, içkiyle, kadınlarla kaçmaya çalışan biri olduğunu gösterir: "Ben de annemin gölgesinden uzakta bir hayat kurmaya çalışıyordum. Doğru olup olmadığına annemin karar vermediği bir şeyler yapmak istiyordum" (Kopan, 2017; s.128). Nejat Bey, kendisine dayatılan davranış kalıplarına direnmeye çalışmıştır; ama başarılı olamamıştır: "Elime yüzüme bulaştırdım. Bir tek anasının kuzusuyken ayakta durabiliyormuşum meğer" (Kopan, 2017; s.128). Nejat Bey, Müzeyyen'in de kendi kaderini yaşadığının altını çizer: "Sen de aynı şeyi yapıyorsun, biliyorum. Kaçıyorsun kızım. Baban nasıl kaçtıysa sen de öyle kaçılıyorsun hayattan" (Kopan, 2017; s. 126). O, kızına nereye giderse gitsin bu hayatın bütün yönleriyle kendisini göstereceğini vurgular. Ona göre bu gerçeklikten insan ancak ölüm ile kurtulur: "Ama nereye gidersen git, peşini bırakmayacak. Hayat hep peşimizden gelecek. Ta ki..." (Kopan, 2017; s. 126)

Müzeyyen de babası gibi, "Sen hakikaten bana çekmişsin Müzeyyen" (Kopan, 2017; s.129) diyen babası gibi, hayattan kaçtığını ifade eder: "Hayat istediği kadar kovalasın, ben bildiğim yollardan kaçmaya devam edecektim" (Kopan, 2017; s.129). Nejat Bey ise bu kaçıştan yorulmuştur ve ölmekle bu kaçışın sona ereceğini düşünür. Bu nedenle kızından kendisini öldürmesini ister. Müzeyyen önce bu teklifi kabul etmez; ama odadan çıkarken Nejat Bey'in "Sen bana benziyorsun Müzeyyen, hiçbir farkın yok babandan" (Kopan, 2017; s.131) sözü ile geri döner ve yastığı babasının yüzüne kapatarak onu öldürür. Müzeyyen'i bu davranışa iten Nejat Bey'in son sözüdür. Çünkü Nejat Bey son sözüyle sınırları başkaları tarafından çizilmiş hayattan kaçamayacağı, kendi istekleri doğrultusunda özgürce hareket edebileceği bir hayat kuramayacağı gerçeğini Müzeyyen'in yüzüne vurmuştur.

#### 5. Mutfağa sığınmış bir kadın: Hayriye Hanım

Hayriye Hanım, Müzeyyen'in babası Nejat Bey'in birlikte yaşadığı son kadındır. Hayriye Hanım, Nejat Bey'in ölüm döşeginde olması dolayısıyla Müzeyyen'i telefonla arar. Müzeyyen, onun evde nerede durduğunun tahmininden hareketle temizliğine ve düzenliliğine dikkat çeker: "Tertemiz olacaktı sineklikler. Hayriye Hanım titiz. Hayriye Hanım tertipli kadın. Annem de

öyleydi. Babam olacak adam, temizliğe düşkün kadınlardan hoşlanıyor. O kirlettikçe, günlerini sonsuz bir geceye çevirdiği kadınlar temizliyor hayatı” (Kopan, 2017; s. 43). Hayriye Hanım da Meral Hanım gibi duygularını açıkça söylemeyen biridir. Konuşması dahi bu özelliği yansıtır niteliktedir. Onun bu özelliğini Müzeyyen şu şekilde belirtir: “Nejat Bey’in kim bilir ne zaman yazdığı ‘Hayatıma Girecek Kadınlar Anayasası’nın değişmez beş maddesinden biri bu: Kadın, boğuk bir sesle içine içine konuşmalıdır” (Kopan, 2017; s. 44).

Hayriye Hanım, ömrünün kalan kısmını yalnız geçirmemek için bir erkeğe sığınan “dekolteli elbiselerini gardıroba kaldırıp” (Kopan, 2017; s. 44) gün boyu üzerinde taşıdığı “basmaya” mahkûm olan kadınların bir örneğidir. O, Meral Hanım gibi en nihayetinde Nejat Bey’in dönmesini beklerken içtiği sigaranın etkisiyle sağ elinin parmakları sararmış bir kadına dönüşen biri, “Hayatın anlamını paket paket sigaralarda bulmaya çalışan kadınlar listesinde”( Kopan, 2017; s. 41) bir isimdir. Bu özelliği ile Hayriye Hanım, hayatta kendi kararlarını verememiş, bir erkeğe bağımlı kalarak bireyleşim sürecini tamamlayamamış biri olarak romanda yer alır.

### Sonuç

Bireyin ailesi ve çevresi ile etkileşiminin sonucu oluşan benlik, kişinin kendisine dair zihninde çizdiği görünümdür. Bireyin içinde yer aldığı aileyi oluşturan diğerlerinin özgüvenli oluşu, çocuğa güven verici tutumları, esnek yaklaşımları, çocuğun kendinden hoşnut olma hali olarak ifade edilebilecek benlik saygısını doğurur. Bireyin “ben”i ile diğer insanların “ben”inin bir araya gelmesi ise kimlik kavramını oluşturur. Bireyin iradesine ve düşünme yetisine göre değişim gösteren kimliğin oluşumunda kriz ve bağlanma iki nirengi noktasıdır. Kimliğin oluşumunda önemli bir unsur olarak öz-duyarlık kavramının altı çizilmelidir. Öz-duyarlık bağlamında birey, öncelikle diğer insanlar ile birlikte kendi varlığının da değerli davranılmayı hak ettiğini bilir. Bu noktada yaşadığı acı, keder, sıkıntı ve yetersizliklerin insanlık halinin bir parçası olduğunu gören birey, içinde bulunduğu durumu daha açık idrak eder. Yaşadığı olumsuzlukları başkalarını ve kendisini suçlayarak devamlı hale getirmez ve diğer insanlardan da kendisini izole etmez.

Aile Çay Bahçesi romanının birincil kişisi Müzeyyen, ailesine karşı ilgisiz bir baba ile hayatından memnun olmayan ancak değişim için sorumluluk almayan bir annenin iki kızından biridir. Özgüvensiz, aralarında olumlu iletişimin bulunmadığı bireylerden müteşekkil bir ailenin kızı olarak Müzeyyen’in toplumun bir parçası olamadığı görülür. Kendisinden hoşnut olmayan Müzeyyen’in çevresindeki insanların yanlış tutum ve davranışlarının da etkisiyle kimliğini belirlemede sorun yaşadığı fark edilir. Bu sorunun temelinde ise Müzeyyen’in öz-duyarlık bağlamında eksikliği yatar. Diğerlerine ve özellikle kendisine duyarlı bir yaklaşımdan uzak Müzeyyen, yaşadığı sıkıntıların bütün insanların ortak sıkıntıları ve kendisinin de “salyangozlar”dan biri olduğunu görmezden gelir. O, acı ve sıkıntılarını kendisini ve diğerlerini suçlayarak sürekli hale getirirken kendini insanlardan izole eder. Müzeyyen’in yaşadığı kimlik “krizi” ve “bağlan(ama)ma” sorunu onu hayattan kaçan, ölüme yaklaşan bir insana dönüştürür.

Müzeyyen’in nefret ettiği Çiğdem, romanda önce diğer insanların kendisine karşı tutum ve davranışlarını önemsemeyen biri olarak anlatılır. Ancak Müzeyyen ile konuşmalarından Çiğdem’in toplumsal değerlerin kendisine öğretilmemesi nedeniyle sorun yaşadığı fark edilir. Çünkü “kimlik edinen” olarak “kimlik veren”lerin beklentilerinin ne olduğunu ona öğretecek insanlar o daha küçükken etrafından ayrılmışlardır. Bununla birlikte Çiğdem’i Müzeyyen’den farklı kılan unsur ise onun hayatı olduğu gibi kabul etmesi, “salyangozlar”dan biri olduğunu kabullenmesidir.

Çocukluğundan itibaren kendisinden beklenenleri -bir kaza sonrasında ağlamadan kurtarılmayı beklemek gibi- karşılamaya çalışan Meral Hanım, hayatındaki olumsuzlukların çözümü için aktif rol üstlenmeyen, bunların kendiliğinden düzelmesini bekleyen bir ev kadımıdır. Kendisine duyarlı olmayan ve benlik saygısı gelişmemiş Meral Hanım, kimliğin oluşumunu sağlayan iki bileşenden kimlik edinen-ben’ini göz ardı ederken kimlik veren-ötekini ön plana çıkarır. Bu

dengesiz durum içinde her ne kadar ev kadınlığına bağlanmaya çalışsa da evin temizliğini yaparken beşinci kattan düşüp ölmesi bu bağlanmanın gerçekleşmediği şeklinde yorumlanabilir. Hayriye Hanım ise herhangi bir kimlik sorunu yaşamadan ev kadınlığına ve Nejat Bey'in varlığına bağlanmış bir görünüm sergiler.

Hayatı ile ilgili konularda neyin doğru neyin yanlış olduğuna annesi Fatma Hanım'ın karar vermesi dolayısıyla "benlik"i gelişmeyen Nejat Bey, gece hayatına, içkiye ve kadınlara kaçarak etrafına çizilmiş sınırlardan kurtulmaya çalışır. "Kimlik edinen-ben" yönü güdük bırakıldığı gibi "kimlik veren-ötekini" de umursamayan Nejat Bey, bu bağlamda kimliğini oluşturamaz ve annesinden uzakta kendi ayakları üzerinde duramadığı gerçeği ile yüz yüze gelir. Kaçışın fayda vermediğini anlayan Nejat Bey'in son bir sığınağı kalır: ölüm.

## KAYNAKÇA

- Adler, A. (2001). *Yaşama Sanatı* (Çev. Kâmuran Şipal). 7. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (2012). *Yaşama İlgili Sorunlar* (Çev. Lütfi Yarbaşı). 3. Baskı, İzmir: İlya Yayınevi.
- Akın, Ü. (2013). “Öz-duyarlık (Self-Compassion)”, Ahmet Akın (ed). *Güncel Psikolojik Kavramlar: Benlik* (ss.15-44), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Aşkın, M. (2010). Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (2), 213-220.
- Bee, H., Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi* (Çev. Okhan Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Demirtaş, E., T. (2017). “Kişilik ve Kişiliğin Temel Kavramları”. Dilek Gençtanırım Kurt, Evrim Çetinkaya (ed). *Kişilik Kuramları* (ss. 1-31). Ankara: Pegem Akademi.
- Derin, S. (2017). “Analitik Psikoloji: C. Jung”. Dilek Gençtanırım Kurt, Evrim Çetinkaya (ed). *Kişilik Kuramları* (ss. 104-149). Ankara: Pegem Akademi.
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 15. Baskı, İstanbul: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Holt, J. (2000). *Çocukluktan Kaçış* (Çev. Sinem Yılandı, Cihan Aksoy). İstanbul: Beyaz Yayınları.
- <https://canyayinlari.com/kisidetay/yazarlar/11497/null/> [Erişim Tarihi: 13.01.2020]
- <https://markaokulu.bilgi.edu.tr/yekta-kopan/> [Erişim: 13.01.2020]
- Kopan, Y. (2017). *Aile Çay Bahçesi*. 3. Baskı, İstanbul: Can Yayınları.
- Şanlı, Ö. (2014). *Ortaöğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Kimlik, Örgütsel İmaj Algılarının Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi (Malatya İli Örneği)*, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ.
- Tamer, M., G. (2014). “Kimlik/lerin Seyrine Bir Keşif”, Folklor/Edebiyat Dergisi, Cilt:20, Sayı: 77, 83-99.
- Yavuzer, H. (2014a). *Ana-Baba ve Çocuk*. 25. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2014b). *Çocuk Psikolojisi*. 37. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yörükoğlu, A. (2004). *Çocuk Ruh Sağlığı*. 27. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları.